

शेरणवाडीचा रामू आणि त्याची कहाणी

Introduction

In the busy town of Pandharpur, during the big Ashadhi Ekadashi festival at the Vitthal temple, a young boy named Ramu arrives with his grandmother. He carries a small bag with special things for Lord Vitthal, feeling excited among the crowds and loud prayers. The air is full of energy, but something surprising is about to happen. As Ramu moves through this lively place, his adventure starts, testing his simple trust and belief in ways he doesn't expect.

Start:

शेरणवाडी हे नाव असलेले ते छोटेखानी गाव वर्हाडच्या सीमेजवळ, नदीकाठच्या वाळवंटात वसलेले होते. गावात फक्त तीस-बत्तीस कच्ची-पक्की घरे होती, त्यातली बहुतेक मातीच्या भिंती आणि खपराळ छतांची होती. या घरांचा रंगही मातीचा — कधी पावसाने भिजून काळपट, तर कधी उन्हाणे तापून पिवळट. गावातली गल्ली म्हणजे एकच अरुंद पायवाट, जिथे पावसाळ्यात चिखल होई आणि उन्हाळ्यात धूळ उडत असे. पण या साध्या गावाच्या मध्यभागी एकच ठिकाण उठून दिसायचे — ते म्हणजे मारुतीचे मंदिर. मंदिराचे शिखर तेजस्वी लाल रंगाचे होते, त्यावर सोनेरी कळस बसवलेला, आणि खालच्या बाजूस दगडी कोरीव कामाने सजलेला. मंदिराच्या भिंतीवर रामायणातल्या प्रसंगांचे चित्रण कोरलेले होते — कुठे हनुमान डोंगर उचलताना, तर कुठे रामाला धनुष्यबाण देताना. मंदिराच्या आवारात एक जुने वडाचे झाड होते, त्याच्या सावलीत पाटीवर बसलेले ग्रामस्थ रोज गप्पा मारायचे. त्यांच्या गप्पांतून हशा ऐकू यायचा, कधी कधी कूजबुजही. मंदिरातल्या झाडातल्या साततचा नाद — "टण टण टण" — गावाच्या शांततेत एक आध्यात्मिक लय निर्माण करायचा. गावातले लोक अभिमानाने म्हणायचे, "हा मारुती मनोकामना पुरवतो, पण त्याच्या मागच्या शाळेत पोराना पुरवतात झोड!"

एका सकाळी मंदिराच्या पायऱ्यांवर बसलेला गावचा म्हातारा विठोबा पाटील आपल्या मित्राला म्हणाला, "काय रे बापू, ह्या मारुतीच्या दर्शनाला आता परगावाहून लोक येऊ लागलेत. कालच एक बाई आली होती, म्हणाली, 'माझ्या मुलाला नोकरी लागली, मारुतीच्या कृपेनं!'" त्यावर बापू हसला आणि म्हणाला, "अरे, मारुती कृपा करतो खरा, पण मला वाटतं या वडाच्या झाडाखाली बसून आपण ज्या गप्पा मारतो, त्यातूनच काही तरी चमत्कार घडतो!" त्यांच्या बोलण्यात गावातली एक बाई सामील झाली — राधाबाई. तिने हातातली पूजेची टोपली बाजूला ठेवली आणि म्हणाली, "होय होय, पण मंदिराच्या मागच्या शाळेत मास्तरांचा हातच जादा चालतो. कालच माझ्या नातवाला चार फटके पडले, म्हणे पुस्तक विसरला!" विठोबा पाटलाने डोळे मिचकावले आणि हसत म्हणाला, "अगं राधा, तुझा नातू तर रामूसारखा आहे, त्याला फटके पडणारच!" गप्पा चालू असतानाच मंदिरातून पुजाऱ्याचा आवाज आला, "अरे कोणीतरी झाडातली नीट वाजवा रे, मारुतीला शांतता आवडत नाही!" आणि सगळे हसायला लागले.

त्या शाळेच्या मागच्या अंगणात रामूची हक्काची राजधानी होती. आठ वर्षांचा दुंगणखादू, गवताळ केसांचा, डोळ्यात चकाकणारी कावीळ असलेला तो लेकरा — पण त्याच्या नावाबरोबरच "कार्ट" ही पदवी त्याला मिळाली होती. त्याचे केस इतके राठ होते की कधी कधी त्याला गवतात लपलेली चिमणीच समजायचे. त्याचा शर्ट नेहमी फाटलेला, पण त्याला त्याची पर्वा नव्हती. गावातल्या कोणी त्याला रामू

म्हणून ओळखले नसते; सगळे म्हणत, "अरे, कार्ट आज कुठे फिरतोय? माझ्या आंब्याच्या झाडावर चढू नये हुं!" त्याची कीर्ती गावभर पसरली होती — एकदा तो शेजाऱ्याच्या गाईच्या पाठीवर बसून गावफेर काढला होता. ती गाय इतकी घाबरली की तिने धावताना शेपटी वर उचलली आणि रामू हवेतच लटकला होता! दुसऱ्यांदा त्याने पटाख्याच्या साठीमध्ये चिंध्याचे फुले बांधून पुजाऱ्याचा चोहटा उडवला होता. तो पटाका फुटला तेव्हा पुजारी इतका दचकला की त्याने हातातली आरतीची थाळीच खाली पाडली. त्याच्या या "कर्तृत्वाची" गाथा आजीला ऐकवली की ती हसत हसत म्हणायची, "अगं रामू, तुझ्या बापानं तुला 'कार्ट' ठेवलं, पण तू तर खरा 'कर्क' झालास! आता माझ्या डोक्यावरून ही संकटं कशी काढायची?"

रामूची आजी — म्हाताऱ्या वयातही झगमगणारी बाई — तिचं नाव होतं सखुबाई. तिचे डोळे तरुणपणीच्या आठवणींनी चमकायचे, आणि तिच्या चेहऱ्यावरच्या सुरकुत्यांतून तिच्या आयुष्याचा अनुभव दिसायचा. ती दररोज मंदिरात जाऊन दिवा लावायची, आणि रामूला घेऊन यायची. तिच्या हातात नेहमी एक छोटी पिशवी असायची, त्यात तुळशीची पाने आणि थोडेसे गंध. मंदिरात जाताना ती रामूला म्हणायची, "रे रामू, मारुतीला नीट नमस्कार कर, नाहीतर तुझ्या खोड्या त्याच्यापर्यंत पोहोचतील!" पण रामू मात्र मंदिरातल्या प्रसादाच्या लाडूवरच डोळे ठेवायचा. एकदा तर त्याने पुजाऱ्याच्या नजरेवर फेसाळून प्रसादाची थाळी उचलली, आणि आजीच्या "रामू! तू हे केलंस तर मारुती तुला शिकवेल!" अशा ओरडण्याच्या आतच तो वडाच्या झाडावर चढून बसला होता. खालून पुजारी ओरडला, "अरे पोरट्या, खाली ये, नाहीतर मी तुझ्या आजीला सांगतो!" पण रामू वरून हसत म्हणाला, "पुजारी काका, मारुतीदादाला लाडू आवडतात, मी त्याच्यासाठी घेतलंय!" सखुबाईने डोक्याला हात लावला आणि म्हणाली, "हा मुलगा मला एक दिवस मंदिरातून हाकलूनच टाकेल!"

शाळेच्या मास्तरांनी त्याला पकडून सोडलेल्या दोन वेळा होत्या. एकदा त्याने शाळेच्या छतावरून कावडीचे पाणी शेजाऱ्याच्या शेतात ओतले होते. ते पाणी ओतताना तो इतका खूष झाला होता की त्याने मास्तरांना हाक मारली, "मास्तर, बघा मी पाऊस पाडतोय!" मास्तर धावत आले आणि त्याला खाली उतरवलं. दुसऱ्यांदा त्याने मास्तरांच्या चप्पल्या चोरून त्यांना "एक पायाने उडी मार" अशी शिक्षा दिली होती. मास्तर एका पायावर उड्या मारत असताना गावातले लोक हसायला लागले, आणि एकजण म्हणाला, "हा रामू मास्तरांनाही शिकवतोय!" गावातले वयस्क म्हणत, "हा राक्षस आहे की माणूस? आपल्या काळात आम्ही एवढं धाडस केलं नव्हतं!" पण सखुबाई त्यांना थांबवायची आणि म्हणायची, "अहो, हा राक्षस नाही, माझा मारुती आहे. थोडा खोडकर आहे, पण हृदयाने साफ!"

पण रामूच्या या सगळ्या धाडसांमागे एक निरागस हृदय होतं. तो आजीच्या खोलीतल्या पुराणी पेटीतून काढलेल्या गोष्टी ऐकायचा — कधी हनुमान सीतेला शोधताना, कधी रावणाशी लढताना. त्या गोष्टी ऐकून तो स्वतःला "वीर मारुती" समजायचा आणि गावातल्या झाडांवर धाव घ्यायचा. एकदा आजी त्याला म्हणाली, "तू मारुतीचा भक्त व्हायचंस का रे? तर प्रथम शांत बस!" पण रामूचं उत्तर असे, "मारुतीदादा पण शांत बसत नाही ना! त्याच्या हातात गदा आहे, माझ्याकडे पण ही गदा आहे!" असं म्हणत तो झाडाच्या फांदीतून एक कोरडी काठी घेऊन हवेत फिरवायचा. सखुबाई हसून म्हणायची, "बरं, पण तुझी गदा मला लागली तर तुझी खैर नाही!" आणि रामू खळखळून हसायचा.

असं हे गाव — थोडं भीतीदायक, पण प्रेमळ रामू आणि त्याच्या आजीच्या निस्पृह नात्याने सजलेलं. एका बाजूला मंदिरातील अभंगाचे घोष ऐकू यायचे, "जय जय राम, जय हनुमान," तर दुसऱ्या बाजूला रामूच्या हसऱ्याची गजर गावभर पसरायची. गावातली माणसं त्याला कधी डागाळ म्हणायची, कधी हिरो; पण सखुबाईसाठी तो फक्त तिचा "रामू" होता — खोडकर, पण प्रेमळ.

एक सकाळची वेळ होती. मारुती मंदिराच्या घंटा वाजत होत्या, त्यांचा मधुर नाद गावाच्या प्रत्येक कोपऱ्यात पसरत होता, जणू सकाळच्या शांततेला संगीताचा स्पर्श देत होता. त्याच वेळी गावातून एक वारी निघाली होती, सूर्यकिरणांसारखी तेजस्वी आणि उत्साहाने भरलेली, ती पंढरपूरच्या दिशेने मार्गक्रमण करत होती. सखुबाईने रामूच्या कमरेला एक जुनी पण मजबूत झोळी बांधली होती. त्या झोळीत तिने प्रेमाने तयार केलेले भाजीचे पदार्थ, खमंग पोहे-चिवडा आणि पंढरीच्या विठ्ठलाला वाहण्यासाठी गावच्या शेतातून स्वतःच्या हाताने निवडलेली ताजी गुलाबी हिबिस्कस फुले ठेवली होती. ती फुले इतकी ताजी होती की त्यांच्या मऊ पाकळ्यांवर सकाळच्या दवाचे थेंब मोत्यांसारखे चमकत होते, आणि त्यांचा सुगंध हवेत हळूच पसरत होता. रामूच्या हातात त्याचा "विशेष सामान" होता — एक लाकडी घोडा, जो त्याने आजोबांच्या पुराणी खोलीतून, धूळ आणि जुन्या सामानात लपलेला, शोधून काढला होता. तो घोडा जुनाट होता, त्याची रंग उडालेली होती, पण रामूसाठी तो अमूल्य ठेव्यासारखा होता. त्याने उत्साहाने आणि थोड्या गंमतीने आजीला विचारले, "आजी, हा घोडा विठ्ठल काकांना दाखवू का? त्यांनी खरा घोडा कधी बघितला असेल का? की त्यांच्याकडे फक्त बादल्यातून पाणी ओतणारे बैलच असतात?"

सखुबाईने त्याच्याकडे पाहून हलकेच हसत म्हटलं, "अरे रामू, देवाच्या घरी सगळंच असतं बाळा. तिथे घोडे, बैल, फुलं, सूर्य-चंद्र, सगळं आहे! पण तू हा घोडा घेऊन चाल, कदाचित विठ्ठलमाऊली तुझ्याशी खेळायला येतील आणि तुला त्यांच्या घोड्यावर बसवतील!" तिच्या या शब्दांनी रामूच्या डोळ्यांत चमक आली. त्याच्या लहानशा मनात एक स्वप्न उमटलं — तो आणि विठ्ठल दोघे मिळून लाकडी घोड्यावर बसून पंढरपूरच्या रस्त्यांवरून हसत-खेळत फिरत आहेत. "मग आजी, मी त्यांना माझ्या घोड्यावर बसायला शिकवेन. पण त्यांनी मला त्यांच्या खऱ्या घोड्यावर बसवलं तर?" रामूने गालात हसत विचारलं. सखुबाईने त्याच्या डोक्यावरून हात फिरवत म्हटलं, "हो हो, का नाही? पण तू त्यांना सांग की घोड्यावरून पडायचं नाही, नाहीतर रुक्मिणीमाई रागावतील!" दोघेही खळखळून हसले, आणि त्या हास्यात सकाळचा ऊनकिरणांचा प्रकाश मिसळला.

गावातील इतर वारकरीही त्यांच्यासोबत सामील झाले होते. कुणी पाटलाच्या घरी आधीच्या दिवशी झालेल्या न्यासाने भरलेले डबे खांद्यावर घेतले होते, तर कुणी पायात चट्या बांधून, पायांना उष्णतेपासून वाचवत चालत होते. वाटेत धूळ उडत होती, पण वारकऱ्यांच्या कीर्तनाच्या तालावर ती धूळही जणू नाचत होती. "विठ्ठल विठ्ठल" च्या मधुर घोषांमध्ये रामूचा पतंगासारखा चिवचिवता आवाज मिसळत होता. तो आजीच्या पाठीमागे धावत होता, वाटेतल्या झाडांवरची फळे झटकत, कधी रस्त्याच्या कडेला खेळणाऱ्या कुत्र्यांना हाका मारत, तर कधी लहान दगड उचलून पुढे फेकत. एकदा तर त्याने एका झाडावरून एक पिकलेला आंबा पाडला आणि तो खात खात चालू लागला, त्याच्या हाताला लागलेला रस त्याच्या कपड्यांवर पडत होता. सखुबाईने त्याला प्रेमाने दटावलं, "रामू, आता खेळ बंद कर रे. आपण देवाच्या दर्शनाला चाललोय, थोडं शांत राहा. नाहीतर विठ्ठल काकांना तुझं हे खाणं-पिणं दिसलं तर काय म्हणतील?"

पण रामू कुठे ऐकणार होता? त्याने आंब्याचा तुकडा तोंडात कोंबत म्हटलं, "आजी, विठ्ठल काका मला रागावणार नाहीत. ते तर माझे मित्र आहेत! मी त्यांना पण आंबा देईन, मग ते माझ्यासोबत खातील." सखुबाईने त्याच्याकडे पाहिलं आणि मनातल्या मनात हसली. तिला रामूचं निरागस हृदय पाहून आनंद झाला. ती म्हणाली, "ठीक आहे, पण आंबा खाऊन हात स्वच्छ कर, नाहीतर तुझ्या घोड्यावर डाग पडतील

आणि मग विठ्ठल म्हणतील, 'हा कोणता घोडा घेऊन आलायस?'" रामूने लगेच हात पुसले आणि घोडा हातात घेऊन पाहिला, जणू तो खरोखरच स्वच्छ आहे की नाही हे तपासत होता.

वाटेत एका ओढ्याकाठी सगळे विश्रांतीसाठी थांबले. ओढ्याचं पाणी स्वच्छ आणि थंड होतं, त्याच्या काठावर काही वारकरी पाय धूत होते, तर काहीजण कीर्तनात रंगून गेले होते. सखुबाईने रामूच्या कपाळावर चंदनाचा टिळा लावला आणि म्हटलं, "हे बघ रामू, विठ्ठलाला भेटायचं असेल तर मन शांत ठेव. नाहीतर तो लपून बसतो आणि मग आपल्याला शोधावं लागतं." रामूने डोळे मोठे करून गंभीरपणे विचारलं, "मग आजी, तो देव आहे की लपंडाव खेळणारा मुलगा? आपण त्याला शोधायला का जातोय? आणि जर तो लपला तर मी त्याला कुठे शोधू?"

सखुबाईच्या डोळ्यांत प्रेमाची ऊब दिसली. तिने हळूच ओढ्याच्या पाण्यात हात बुडवला आणि रामूला म्हणाली, "अरे, असाच एकदा पुंडलिक नावाच्या भक्ताने विठ्ठलाला आपल्या दारात उभं केलं. देवाने विचारलं, 'मला काय हवंय?' पुंडलिक म्हणाला, 'माझ्या आईवडिलांची सेवा करतोय, थोडा वेळ थांब.' हे ऐकून विठ्ठल तिथेच उभा राहिला... आणि आजपर्यंत तसाच उभा आहे पंढरपूरात. असं आहे ते प्रेम, रामू, तो लपत नाही, आपल्या भक्तांना भेटायला नेहमी तयार असतो." रामूने डोकं खाजवत विचारलं, "मग तो माझ्यासाठी पण उभा राहील का? मी त्याला माझ्या घोड्यावर बसायला सांगितलं तर?" सखुबाई हसली, "हो रे, पण तू त्याला प्रेमाने बोलव, मग तो तुझ्यासोबत खेळायलाही येईल."

रामूच्या डोळ्यांसमोर एक सुंदर चित्र उभं राहिलं — एक नीळवर्णी मूर्ती, मोठ्या हसतखेळत चेहऱ्याची, हातात फुलांचा हार आणि डोक्यावर मुकुट घातलेली. तो म्हणाला, "मग आजी, तो विठ्ठल माझ्याशी बोलेल का? मी त्याला माझा घोडा दाखवेन आणि सांगेन की हा माझ्या आजोबांचा आहे!" सखुबाईने त्याच्या केसांतून एक काटा काढत म्हटलं, "बोलेल न बोलेल, पण ऐकतो नक्की. तुला काय वाटतं, ही वाटचाल, हे कीर्तन, ही फुलं — हे सगळं त्याच्यासाठीच आहे. तो आपल्या भक्तांच्या मनात राहतो, आणि तुझ्यासारख्या लहान मुलांचं तर त्याला जास्तच कौतुक आहे."

रामूच्या मनात एक नवीन शंका उमटली. तो म्हणाला, "पण आजी, तो देव असला तर मारुतीदादांसारखा रागावतो का? मी त्याच्या मंदिरात धांदल केली, उड्या मारल्या तर तो मला गदा मारेल का?" सखुबाईने त्याला जवळ घेतलं आणि म्हणाली, "नाही रे, विठ्ठलाचा राग नसतो. मारुतीदादा रागावतो कारण तो रक्षक आहे, पण विठ्ठल फक्त प्रेम करतो." तिचं बोलणं अर्धवट राहिलं तेवढ्यात वाटेतल्या एका जुन्या बंगल्याच्या भिंतीवर कोरलेला श्लोक दिसला — "विठ्ठल पंढरीनाथ, भक्तांचा नाथ..." सखुबाईने तो सुरेख आवाजात म्हटला, आणि त्या शब्दांच्या लयीबरोबर रामूच्या हातात एक नाजूक फुलपाखरू येऊन बसलं. ती म्हणाली, "बघ, हा फुलपाखरू सांगतोय — विठ्ठलाचा राग नसतो, फक्त प्रेम असतं. तो तुझी धांदल पाहून हसेल आणि म्हणेल, 'हा माझा रामू काय मजा करतोय!'"

रामूने फुलपाखऱ्याच्या पंखांवर हळूच फुंकर मारली आणि ते उडून गेलं. तो म्हणाला, "मग आजी, मी त्याला माझ्या गाजऱ्यांपैकी एक देईन! शेतातून चोरून आणलेलं! त्याला गाजरं आवडत असतील ना?" सखुबाईचा हात त्याच्या खांद्यावर पडला, "चोरीचं देवापुढे ठेवू नये रे. पण हे हिबिस्कस फुलं... तू स्वतः तोडलंस, मग ते प्रेमाने अर्पण कर. विठ्ठलाला तुझं प्रेम पाहून आनंद होईल." रामूने झोळीत डोक्यावरून पाहिलं आणि म्हणाला, "ठीक आहे, पण मी एक गाजर पण ठेवेन. चोरीचं नाही, शेतातून परवानगीने आणलेलं!" सखुबाईने त्याचं बोलणं ऐकून त्याला मिठी मारली.

असं हे संवाद चालू असताना, पंढरपूरच्या वाटेवरची झाडं हलक्या वाऱ्याने झुळझुळू लागली. ओढ्याचं पाणी कीर्तनाच्या तालावर लहरत होतं, आणि रामूच्या मनात विठ्ठलाची एक हसरी, प्रेमळ प्रतिमा अधिकच पक्की होत गेली. तो आता पंढरपूरला पोहोचायला आतुर झाला होता, जिथे तो आपला लाकडी घोडा आणि हिबिस्कस फुलं विठ्ठलाला दाखवणार होता — आणि कदाचित त्याच्यासोबत खेळणारही होता!

ताम्बली गावात पोचल्यावर सखुबाई आणि रामूच्या डोळ्यांसमोर एक जिवंत चित्रपट उमटला. सायंकाळचा सूर्य आकाशाच्या कडेला लालबुंदी फेसाळत होता, आणि त्याच्या मंद किरणांनी गावाच्या मातीला सोनेरी रंगाने न्हाऊ घातले होते. गावाच्या चौकात असलेल्या प्राचीन पिंपळाच्या झाडाखाली रंगीबेरंगी दिव्यांच्या माळा टांगलेल्या होत्या, ज्या वाऱ्याच्या हलक्या झुळकीने नाचत होत्या आणि आपल्या प्रकाशाने झाडाच्या पानांना चमकवत होत्या. त्या पानांच्या सावलीत गावकरी जमले होते, काहीजण आपसात हसत-बोलत, तर काहीजण कीर्तनाच्या तयारीत गुंतलेले. कीर्तन मंडळीचा मुख्य गायक — एक म्हातारा साधू, त्याच्या गळ्यात तुळशीची माळ लटकत होती आणि हातात चिमटा घेऊन तो "विठ्ठल विठ्ठल" च्या तालावर मस्तीत नाचत होता. त्याचा आवाज इतका गोड आणि खणखणीत होता की, ऐकणाऱ्यांच्या मनात भक्तीचा झरा उफाळून यावा. मागून हार्मोनियमवर बसलेली एक बाई आपल्या बोटानी सूर्याची जादू पेरत होती, तर तबल्यावरचा एक तरुण आपल्या थापांनी जणू वाऱ्यालाही तालात बांधण्याचा प्रयत्न करत होता. गावातली छोटी मुलं कीर्तनाच्या ठेक्यावर थिरकत होती, आणि त्यांना पाहून रामूचे पायही आपसूकच नाचू लागले. त्याने आजीच्या ओझ्यातून हळूच पोह्याचा चुरा चोरला, तोंडात टाकला आणि मग कीर्तनातल्या मुलांबरोबर पळत-पळत नाचायला सुरुवात केली.

एवढ्यात गावातली एक वृद्धा, जिने डोक्यावर रंगीत पदर घेतला होता, हसत-हसत म्हणाली, "अगं सखुबाई, हा तुझा रामू नाचायला शिकला की आमच्या गावच्या भजन मंडळात भरती करू! ह्याच्या पायात तर तालच बसलाय!" तिच्या या बोलण्याने रामूला थोडं लाजल्यासारखं वाटलं, पण त्याने लगेच आपला लाकडी घोडा हातात घेतला आणि त्यावर बसून नाचायला सुरुवात केली, जणू तो खरोखरच घोड्यावर स्वार होऊन विठ्ठलाच्या भेटीला निघाला आहे. सखुबाईने त्याच्याकडे पाहून मंद हसत म्हटलं, "हा पोरगा असाच खोडकर आहे, पण त्याच्या मनात विठ्ठलाचं नाव आहे, हे बरं आहे." त्या वृद्धेने डोळे मिचकावत उत्तर दिलं, "मग ठीक आहे, सखुबाई! पण ह्याला सांग, नाचता-नाचता पिंपळाच्या झाडाला धडकू नकोस!" सगळे हसले, आणि रामूनेही खळखळून हसत आपला घोडा हवेत उंचावला.

तो कीर्तनाच्या मधुर आवाजात हरवून गेला असतानाच त्याचं लक्ष बाजूला उभ्या असलेल्या भोपळ्याच्या विक्रेत्याकडे गेलं. त्या विक्रेत्याच्या गाडीवर वेगवेगळ्या आकारांचे भोपळे मांडलेले होते — काही गोल, काही लांबट, तर काही अगदी छोटे. त्यापैकी एका भोपळ्यावर सुंदर नक्षीकाम कोरलेलं होतं, जणू कोणीतरी त्या भोपळ्याला कलाकृती बनवलं होतं. रामूने ते पाहून आश्चर्याने डोळे मोठे केले आणि आजीला हाक मारली, "आजी, हे पाहा! किती सुंदर आहे हा भोपळा! यातून आपण विठ्ठल काकांसाठी दिवा करू का? मग रात्रीच्या वेळी तो किती छान दिसेल!" सखुबाईने त्याच्याकडे पाहून हसत म्हटलं, "नको रे रामू, हे भोपळे फुकट जाळायचे नसतात. त्यातून जेवण बनतं, दिवा नाही! पण तू या फुलांच्या माळा कर — असं कर..." तिने आपल्या पिशवीतून हिबिस्कसची लाल फुलं आणि गवताचे काही देठ काढले आणि रामूला माळ गुंफायला शिकवायला सुरुवात केली. रामूने उत्साहाने प्रयत्न केला, पण त्याच्या हातातली माळ वाकडीतिकडी झाली. तरीही त्याने ती छातीवर अभिमानाने बांधली आणि म्हणाला, "आजी, मी विठ्ठल काकांना म्हणेन, ही माळ फक्त माझ्यासाठी आहे! त्यांनी मला त्यांच्या मंदिरात प्रवेश दिला पाहिजे!" सखुबाईने त्याच्या गालावर थाप मारत म्हटलं, "हो हो, तू त्यांना सांग, पण ही माळ नीट गुंफायला शिकला

तर ते अजून खूश होतील!" रामूने डोकं खाजवत म्हटलं, "मग उद्या पुन्हा प्रयत्न करेन, आजी! पण ही माळ तरी ठीक आहे ना?" सखुबाईने हसत मान डोलावली.

जसजशी संध्याकाळ ढळत गेली, तसतशी गावातली चहा-पानाची दुकानं गजबजू लागली. लोक चहाच्या कपातून वाफ घेत गप्पा मारत होते, काहीजण पानाचा विडा चघळत होते, तर काहीजण कीर्तनाच्या तालावर डोके हलवत बसले होते. रामूने तिथे एका कुत्र्याचं पिल्लू पाहिलं, जे त्याच्या पाठीमागे पळत होतं. त्याने त्याला हातात उचललं आणि त्याच्या कानात कुजबुजलं, "तू पण विठ्ठल काकांना भेटायला येतोस का? माझ्यासोबत चल!" पिल्लूने त्याच्या हातावर जिभेने चाटलं, आणि रामू खळखळून हसला. मग तो त्या पिल्लाला पाठलाग करत करत गावातल्या एका कोपऱ्यातील जुन्या विहिरीजवळ पोचला. विहिरीवरच्या खांबावर दोन कावळे बसले होते, आणि त्यांनी रामूला पाहताच कर्कश आवाज काढायला सुरुवात केली. रामूने त्यांना आपल्या लाकडी घोड्याने धमकावलं, "चुप व्हा! मी विठ्ठल काकांचा मुलगा आहे! तुम्ही मला त्रास दिलात तर ते तुम्हाला शिक्षा करतील!" कावळे एकमेकांकडे पाहून गप्प झाले, आणि रामू विजयी मुद्रेने परत धावत आजीकडे आला. सखुबाईने त्याला पाहून विचारलं, "कुठे गेला होतास, रामू?" तो हसत म्हणाला, "आजी, मी कावळ्यांना शांत केलं! आता ते मला त्रास देणार नाहीत!" सखुबाईने त्याच्या डोक्यावरून हात फिरवला आणि म्हणाली, "माझा शूरवीर! पण आता इकडे ये, रात्र झाली आहे."

रात्रीच्या जेवणानंतर, सखुबाईने रामूला आपल्या उबेत घेतले. आकाशात तारे टिमटिमत होते, आणि दूरवरच्या झाडांवरून ओल्या चिंध्याचा मंद वास येत होता. गावातली सगळी घरं शांत झाली होती, फक्त कीर्तनाचा हलका आवाज कुठूनतरी येत होता. रामूच्या मनात प्रश्न उमलला, आणि तो आजीच्या कुशीत शिरत म्हणाला, "आजी, विठ्ठल वाघू काकांचा नातू आहे का? गावातले म्हणतात, वाघू काका दर वर्षी वारीला जातात..." सखुबाईचे हास्य झाडांच्या पानांसारखे सळसळले, "अरे बाळा, विठ्ठल कोणाचा नातू नव्हे, तर सर्वांचा बाप! पुंडलिक नावाच्या एका भक्ताने त्याला आपल्या घरी थांबवलं, मग तो तिथेच राहिला. ऐक तुझ्या पुंडलिक काकांची गोष्ट..."

तिने मंद स्वरात सुरुवात केली — "पुर्वीच्या काळी, पुंडलिक नावाचा एक धाकटा मुलगा होता. त्याचे आईवडील खूप म्हातारे, अंध आणि आजारी होते. पुंडलिक रोज सकाळी लवकर उठून त्यांना नदीवर न्हाऊ घालायला नेत असे, मग घरी येऊन त्यांच्या हाताने पोटभर जेवण घालत असे. रात्री झोपताना तो त्यांचे पाय दाबत बसायचा, जेणेकरून त्यांना थोडं बरं वाटावं. एके दिवशी, विठ्ठलमाऊलींनी त्याच्या भक्तीची परीक्षा घ्यायचं ठरवलं. ते त्याच्या दारात एका साध्या वेशात उभे राहिले आणि म्हणाले, 'पुंडलिका, मी आलोय. तू माग — इच्छित ते देईन.' पण पुंडलिक त्यावेळी आपल्या आईचे केस विंचरत होता. त्याने दाराची चटई थोडी उचलली, बाहेर पाहिलं आणि म्हणाला, 'प्रभू, आता आईचे केस विंचरतोय. थोडा वेळ थांबा, मग तुमच्यासाठी चहा घेऊन येतो!' विठ्ठलाच्या डोळ्यात अश्रू आले. तो म्हणाला, 'पुंडलिका, मी तुला सोनं-रुपं, वैभव देऊ शकतो, पण तू मला देऊ शकतोस भक्तीचं हे अनमोल सोनं.' आणि मग..."

रामूच्या डोळ्याला झोप लागली होती, पण त्याच्या ओठांवर एक प्रश्न अजूनही होता — "मग विठ्ठल काका परत गेले का?" सखुबाईने त्याचे कपडे नीट करत म्हटलं, "नाही रे, ते तिथेच उभे राहिले. पुंडलिकने त्यांना घरात बोलावलं, आणि आजही पंढरीत त्यांचं पाय ठेवून भक्त दर्शन घेतात." रामूने झोपेतच बडबडलं, "मग मीही त्यांना भेटेन, आणि त्यांच्यासोबत खेळेन. माझा घोडा पण घेऊन येईन..." सखुबाईने त्याला जवळ घेतलं, त्याच्या कपाळावर हलकेच चुंबन घेतलं आणि म्हणाली, "हो रे, तू नक्की भेटशील. आता झोप, माझ्या विठ्ठलाचा मुलगा!"

अशा रीतीने, ताम्बली गावात रामू आणि सखुबाई यांचा हा छोटासा प्रसंग घडला, आणि त्यांची पंढरपूरच्या दिशेने वाटचाल पुढे सरकली.

चंद्रभागा नदीच्या काठावरच्या जुन्या, गुळगुळीत झालेल्या पायऱ्यांवर उन्हाचा सोनेरी पट्टा पडला होता. सूर्याची कोमट किरणं नदीच्या पाण्यावर पडून त्याला सोन्यासारखं चमकवत होती. पाण्याच्या लाटांवर प्रकाशाचे छोटे छोटे तुकडे नाचत होते, जणू काही एखाद्या नृत्याचा खेळ सुरू होता. रामू आणि सखुबाई हळूहळू पायऱ्यांवरून खाली उतरले. सखुबाईच्या हाताला ओला कुमकुम लागला होता, आणि रामूने आपल्या लहान हातांनी तो डाग पुसायचा प्रयत्न केला. त्याचे बोट तिच्या हातावरून फिरताना त्याला तिच्या हाताची उब जाणवली. मग त्याने आजीला पाय धुण्यासाठी मदत केली. सखुबाईने आपले पाय पाण्यात बुडवले, आणि त्या थंडगार पाण्याचा स्पर्श होताच तिच्या चेहऱ्यावर हलकं हसू उमटलं. रामूनेही आपले पाय पाण्यात टाकले. पाणी इतकं थंड होतं की त्याच्या पायांना एकदम ताजेतवाने वाटलं. त्याने पाण्यात पाय हलवत आजीला विचारलं, "आजी, हे पाणी का घ्यायचं? विठ्ठल काकांना आंघोळ घालायला हवी का? की त्यांना पाय धुवायला आवडतं?"

सखुबाईने त्याच्याकडे पाहून मायेने हसत उत्तर दिलं, "नाही रे रामू, हे पाय धुणं म्हणजे पुंडलिकाचा आदर. तो भक्त ज्याने विठ्ठलाला इथे थांबवलं, त्याच्या पायधुण्याच्या ओघात आपणही आपले पाय धुतो. हे एक प्रकारचं प्रेम आणि आदराचं प्रतीक आहे." रामूने डोकं खाजवलं आणि पुन्हा विचारलं, "पण आजी, पुंडलिकाने विठ्ठल काकांना इथे का थांबवलं? त्यांना कुठे जायचं होतं?" सखुबाईने पाण्यातून पाय काढले आणि ते पुसत म्हणाली, "रामू, पुंडलिकाने आपल्या भक्तीने विठ्ठलाला इथे बोलावलं. त्याला आपल्या भक्तांची काळजी वाटते, म्हणून तो इथे थांबला." पण रामूचं लक्ष आता आजीच्या बोलण्यापेक्षा मंदिराच्या दिशेने गेलेलं होतं. त्याने आजूबाजूला पाहिलं, आणि त्याच्या लहान उंचीमुळे त्याला फक्त भक्तांच्या कमरेचे पट्टे, हातातील फुलांच्या माळा आणि घामाने चिकटलेल्या कुर्त्याचे हात दिसत होते. गर्दीच्या मधून त्याला मंदिराचं शिखर दिसत होतं, पण त्याला नीट पाहणं कठीण होतं. तरीही तो उत्साहाने पुढे सरकत होता, जणू काही त्याला विठ्ठल काकांची ओढ लागली होती.

मंदिराच्या प्रवेशद्वाराजवळ पोहोचताच एक म्हातारा साधू त्यांच्यासमोर आला. त्याच्या हातात चंदनाची छोटी डबी होती. त्याने रामूच्या कपाळावर चंदनाचा टिळा लावला आणि खर्च्या आवाजात म्हणाला, "बाळा, विठ्ठल तुझ्या मनात येईल! तू त्याच्यावर प्रेम कर, तो तुझ्या सोबत नेहमी असेल." रामूने कपाळावर चंदनाचा थंड स्पर्श जाणवताच डोके खाजवलं आणि विचारलं, "पण मनात येण्याऐवजी तो बाहेर का येत नाही? मी त्याला बाहेर खेळायला बोलवू शकतो का?" साधूने त्याच्या निरागस प्रश्नावर हसत त्याच्या डोक्यावर हात ठेवला आणि म्हणाला, "देव आपल्या भक्तांच्या हृदयात वास करतो, बाळा. पण तू त्याला प्रेमाने बोलवलंस तर तो तुझ्यासमोरही येईल." रामूने डोळे मोठे करून म्हटलं, "मग मी त्याला माझ्या घोड्यावर बसायला सांगेन! माझा लाकडी घोडा खूप वेगाने धावतो, मग तो नक्की येईल!" साधूने त्याच्याकडे पाहून मंद हसला आणि म्हणाला, "ठीक आहे, बाळा, तू प्रयत्न करून पाहा. विठ्ठलाला तुझी ही भोळी भक्ती नक्कीच आवडेल." मग त्याने रामूला पुढे जाण्यास सांगितलं, आणि रामू आजीचा हात धरून रांगेत पुढे सरकला.

रांगेच्या बाजूला एक फळविक्रेता उभा होता. त्याच्या टोपलीत आंबे, चिकूसारखी फळं आणि आंब्याच्या चटणीचा खमंग वास पसरला होता. रामूच्या नाकात तो वास शिरताच त्याच्या तोंडाला पाणी सुटलं. तो धावत फळविक्रेत्याकडे गेला आणि एक आंबा हातात घेत म्हणाला, "आजी, हा आंबा किती गोड दिसतोय! मी एक खाऊ का?" पण सखुबाईने त्याचा हात हलकेच ओढला आणि म्हटलं, "अरे, प्रथम दर्शन घेऊ, मग

चटणी खाऊ! आधी देवाला भेटायचं आहे." रामूने नाराजीने तोंड वाकडं केलं आणि म्हणाला, "पण आजी, माझ्या पोटात भूक लागली आहे! विठ्ठल काकांना आंबे आवडत नाहीत का?" सखुबाईने त्याला जवळ घेतलं आणि म्हणाली, "आवडतात ना, पण आधी त्यांचं दर्शन घ्यायचं. मग आपण दोघं मिळून आंबा खाऊ." रामूने थोडासा विचार केला आणि मग मान हलवत म्हणाला, "ठीक आहे, पण मग दोन आंबे घ्यायचे!" सखुबाई हसली आणि त्याला पुढे सरकायला सांगितलं. रांगेत उभं राहून त्याचे पाय दुखू लागले होते. त्याने आजीच्या पायरीवर बसण्याचा प्रयत्न केला, पण गर्दीमुळे त्याला जागाच मिळाली नाही. मग तो वैतागून म्हणाला, "आजी, मी या दगडांना शिव्या देते! विठ्ठल काकांनी एवढी लांब रांग का ठेवली आहे? त्यांनी मला आधी भेटायला हवं होतं!" सखुबाईने त्याला शांत करत म्हटलं, "रामू, थोडा धीर धर. देवाला भेटायला वेळ लागतो, पण तुझी भेट नक्की होईल. तुझ्यासाठीच तर तो इथे थांबलाय!" रामूने आजीचं बोलणं ऐकून थोडं शांतपणे रांगेत उभं राहिलं, पण त्याच्या डोक्यात अजूनही प्रश्नांचं काहूर माजलं होतं.

शेवटी, अनेक मिनिटांच्या प्रतीक्षेनंतर, ते गाभाऱ्यातील प्रचंड चांदीच्या दरवाजासमोर पोहोचले. त्या दरवाजावर सुंदर कोरीव काम केलेलं होतं — फुलं, पानं आणि देवदूतांचे आकृतिबंध त्यावर नक्षीकामात दिसत होते. दरवाजावरून प्रकाश पडून ते चमकत होते, जणू काही स्वर्गाचा दरवाजा उघडला होता. रामूने डोके वर करताच त्याला एका नीळवर्णी मूर्तीचे डोळे भिडले — पायात पायझेरी, कमरेला हात ठेवून उभा असलेला विठ्ठल. त्याच्या चेहऱ्यावर एक शांत आणि प्रेमळ हास्य होतं, जणू तो रामूला पाहूनच हसत होता. रामूने उत्साहाने आजीला म्हटलं, "आजी, हे पाहा! काकांनी कमर दुखते म्हणून हात ठेवला आहे! त्यांना मी माझ्या घोड्यावर बसवेन, मग त्यांची कमर बरी होईल!" त्याचा आवाज भरारल्यासारखा झाला होता. त्याने हात पुढे केला आणि मूर्तीला स्पर्श करायचा प्रयत्न केला. पण जेव्हा त्याचा हात मूर्तीला लागला, तेव्हा ती थंडगार दगडाची जाणवली. रामूच्या चेहऱ्यावर आश्चर्य आणि निराशा दिसली. तो म्हणाला, "हे काय? हा तर खडक आहे! काका हलत नाहीयेत? मग ते माझ्याशी कसं बोलतील?" त्याच्या स्वरात राग आणि निराशा मिसळली होती. त्याने आजीला विचारलं, "आजी, विठ्ठल काका खरंच इथे आहेत का? की हा फक्त दगड आहे?"

सखुबाईने त्याला जवळ घेतलं आणि समजावत म्हटलं, "रामू, देव मूर्तीत नाही, तो आपल्या मनात असतो. तू त्याला मनाने भेट, मग तो तुझ्याशी बोलेल." पण रामूला हे पटलं नाही. तो म्हणाला, "पण आजी, मी त्याला खरंच भेटायचं होतं! त्याच्यासोबत खेळायचं होतं, माझ्या घोड्यावर बसवायचं होतं. हा दगड तर काहीच करत नाही!" त्याने मूर्तीकडे पाहिलं आणि पुटपुटला, "विठ्ठल काका, तू जर खरंच असशील तर माझ्याशी बोल ना! मला तुझी खूप आठवण येते आहे!" पण मूर्ती शांतच राहिली, आणि रामूच्या डोळ्यात निराशेची झाला आली.

बाहेर पडताना गर्दीने त्यांना गिळंकृत केलं. भक्तांच्या ढकलाढकलीत सखुबाईचा हात एका क्षणासाठी सैल झाला, आणि रामूच्या हातात फक्त हवा राहिली. तो घाबरून ओरडला, "आजी! आजी!" त्याचा कर्कश आवाज भक्तांच्या "विठ्ठल विठ्ठल" च्या घोषांत गडून गेला. त्याने आजूबाजूला पाहिलं, पण सर्वत्र फक्त लोकांचे पाय, हात आणि फुलांच्या माळा दिसत होत्या. त्याला काहीच समजेनासं झालं. तो धावत एका अंधाऱ्या कोपऱ्यात सापडला, जिथे मंदिराच्या भिंतीवर कोरीव लाकडी घोडे होते. ते घोडे त्याच्या लाकडी घोड्यासारखे दिसत होते. त्याने त्या कोरीव घोड्याच्या पाठीवर हात फिरवला आणि म्हणाला, "घोड्या, आता तूच माझा साथीदार! माझी आजी कुठे गेली असेल?" पण घोडा काही बोलला नाही, फक्त भिंतीवर

शांतपणे उभा होता. रामूने त्याच्याकडे पाहिलं आणि पुटपुटला, "तू पण बोलत नाहीस? सगळेच मला एकटं सोडत आहेत का?" त्याच्या मनात भीती आणि काळजी मिसळली होती.

तो भानावर येऊन चंद्रभागेच्या काठावर धावू लागला. त्याच्या पायात वाळूचा उकिरडा भरत होता, डोळ्यात अश्रू आले होते, आणि हातात चिकटलेली हिबिस्कसची फुलं त्याला अडथळे वाटत होती. तो नदीकडे पाहून ओरडला, "विठ्ठल काका, तू माझी आजी शोधून दे! मला तिची खूप आठवण येते आहे!" त्याने हात जोडले आणि पुन्हा म्हणाला, "काका, मी तुझ्यासाठी माझा घोडा पण देईन, पण माझी आजी परत आण!" पण त्याला प्रत्युत्तर मिळालं ते फक्त लाटांचं कल्लोळ. नदीच्या पाण्यावर सूर्यास्ताचा सोनेरी प्रकाश पडत होता, आणि ते दृश्य खूपच सुंदर दिसत होतं. पण रामूच्या मनात फक्त काळजी होती. तो विचार करत होता, "आजी कुठे असेल? ती मला शोधत असेल का? मी काय करू?" त्याने आपला लाकडी घोडा छातीशी धरला आणि म्हणाला, "घोड्या, आपण आजीला शोधायला जाऊया." आणि तो परत मंदिराच्या दिशेने धावू लागला, आपल्या लहान पायांनी गर्दीतून वाट काढत, जणू त्याला आपली आजी आणि विठ्ठल काकांची भेट अजूनही अपूर्णच राहिली होती.

पंढरपूरच्या विठ्ठल मंदिरात त्या दिवशी मोठी यात्रा भरली होती. आषाढी एकादशीच्या निमित्ताने हजारो भाविक दर्शनासाठी आले होते. मंदिराच्या परिसरात घंटांचा नाद, फुलांचा सुगंध, आणि भक्तांच्या मंत्रोच्चारांनी वातावरण भारलेलं होतं. लोकांच्या गर्दीतून वाट काढणं कठीण झालं होतं. अशा या गजबजलेल्या ठिकाणी रामू, एक दहा वर्षांचा चंचल मुलगा, आपल्या आजीसोबत दर्शनाला आला होता. त्याच्या खांद्यावर एक छोटीशी पिशवी होती, ज्यात त्याने विठ्ठलासाठी काहीतरी खास आणलं होतं. पण या गर्दीत रामू आणि त्याची आजी वेगळे झाले. रामूने खूप शोधलं, पण आजी कुठेही दिसली नाही. थकून आणि घाबरून तो एका मोठ्या वडाच्या झाडाखाली बसला. झाडाच्या सावलीत थोडं बरं वाटलं, पण त्याच्या मनात काळजी होती. तिथे आधीच एक माणूस बसला होता. वयाने साधारण तिशीतला, दिसायला साधा, पण त्याच्या चेहऱ्यावर एक मिशिकल हास्य होतं. तोही कदाचित विश्रांती घेत असावा.

त्याने रामूकडे पाहिलं आणि विचारलं, "काय रे, इथे एकटा काय करतोयस? तुझे आई-वडील कुठे आहेत?" रामूने उदास स्वरात उत्तर दिलं, "माझे आई-वडील गावी आहेत. मी आजीसोबत आलो होतो, पण ती हरवली माझी." त्याच्या डोळ्यात पाणी तरळलं. तो माणूस हसला आणि मस्करीत म्हणाला, "अरे, आजी हरवली की तू हरवला?" हा प्रश्न ऐकून रामूला रागही आला आणि दुःखही झालं. त्याच्या डोळ्यांतून अश्रू ओघळू लागले. तो रडायला लागला. त्या माणसाला आपली चूक लक्षात आली. त्याने पटकन रामूला जवळ घेतलं आणि सावरत म्हणाला, "अरे, रडू नकोस रे. आपण मिळून तुझी आजी शोधू. बघ, मीही इथे माझ्या बायकोला घरी घेऊन जायला आलो आहे. ती माझ्यावर रागावली आहे, म्हणून रुसून इथे मंदिरात आली आहे." रामूने डोळे पुसत विचारलं, "का? तुमची बायकोही हरवली का या गर्दीत?" "नाही, नाही," तो माणूस हसत म्हणाला, "ती हरवली नाही. ती मंदिरातच आहे, पण माझ्याशी बोलायला तयार नाही. मी तिला मनवायला आलो आहे." रामूला थोडं हायसं वाटलं. तो म्हणाला, "मग आपण दोघं मिळून शोधू का? माझी आजी आणि तुमची बायको?" तो माणूस हसला, "हो, का नाही? पण आधी तुला भूक लागली असेल ना? ये, जेवण कर आधी." त्याने आपल्या पिशवीतून एक जेवणाचा डबा काढला. डब्यातून गरमागरम भात, वरण आणि भाजीचा सुगंध पसरला. सोबत थोडं लोणचंही होतं. रामूने सकाळपासून काहीच खाल्लं नव्हतं. त्याला खूप भूक लागली होती. त्याने निमूटपणे डबा घेतला आणि जेवू लागला. प्रत्येक घासातून त्याला

नवीन ऊर्जा मिळत होती. जेवण संपवून तो म्हणाला, "खूप छान जेवण आहे. तुम्ही रोज असंच जेवता का?" "हो, माझी बायको छान स्वयंपाक करते," तो माणूस म्हणाला, "पण आता ती रागावली आहे, म्हणून मला स्वतःला डबा भरावा लागला." दोघंही हसले.

जेवण झाल्यावर रामूने आपल्या मनातलं बोलून दाखवलं, "हा पांडुरंग असाच उभा राहतो आणि माझ्याशी बोलतही नाही. मी किती आशेने रांगेत उभा होतो त्याच्यासाठी. मी त्याला गाजरंही आणली होती. आमच्या बाबांना गाजरं खूप आवडतात, म्हणून मला वाटलं विठ्ठलालाही आवडतील." तो माणूस आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहत म्हणाला, "काय? विठ्ठलासाठी तू गाजरं आणली? तो काय करणार आहे त्यांची?" "मला वाटलं तो खाईल आणि माझ्याशी बोलेल," रामू निरागसपणे म्हणाला. "अरे, विठ्ठल तर पाषाणाचा देव आहे. तो बोलत नाही कोणाशीही," तो माणूस गंभीरपणे म्हणाला. रामू चकित झाला. "पण माझ्या गावातले सगळे म्हणतात की विठ्ठल बोलतो, आशीर्वाद देतो." "ते सगळं खोटं आहे," तो माणूस म्हणाला, "लोकांना वाटतं की देव त्यांच्याशी बोलतो, पण ते त्यांच्याच मनाचे खेळ असतात. मी तर पांडुरंगावर विश्वासच ठेवत नाही." रामूला हे पटलं नाही. त्याच्या लहानशा मनात प्रश्नांचं काहूर उठलं. पण तो काही बोलला नाही. मग त्या माणसाने हसत म्हटलं, "अरे, तुझे गाजरं मला दे ना. मला गाजरं खूप आवडतात." रामूला आधी नको वाटलं. ही गाजरं त्याने विठ्ठलासाठी आणली होती. पण मग त्याला आठवलं की या माणसाने त्याला जेवण दिलं आहे. म्हणून त्याने आपल्या पिशवीतून गाजरांचा गुच्छ काढला आणि दिला. गाजरं थोडी मळलेली होती, पण ताजी होती. त्या माणसाने एक-एक गाजर खाऊन संपवलं आणि म्हणाला, "अरे वाह, किती मस्त गाजरं आहेत! तुझ्या शेतातली का?" रामू लाजत म्हणाला, "नाही, मी ही शेजारच्या शेतातून चोरून आणली." तो माणूस खळखळून हसला, "अरे, तू तर माझ्यासारखाच आहेस! मी लहानपणी खूप चोऱ्या केल्या आहेत. आम्ही दुसऱ्यांच्या शेतातून फळं, भाज्या चोरून खायचो." रामूही हसला.

त्याला आता थोडं हलकं वाटलं. त्याच्या मनातली काळजी काही काळ विसरून गेली. पण मग त्याने पुन्हा विचारलं, "पण तुम्ही म्हणता की विठ्ठल बोलत नाही, मग माझ्या गावातले लोक का म्हणतात की तो बोलतो? तो त्यांना आशीर्वादही देतो असं सांगतात." तो माणूस गंभीर झाला. "अरे, लोकांना आशा हवी असते, विश्वास हवा असतो. त्यांना वाटतं की देव त्यांच्या समस्या सोडवेल. पण खरं तर आपणच आपल्या समस्या सोडवायला हव्यात. विठ्ठल हा फक्त दगड आहे, त्याला काही शक्ती नाही." रामू विचारात पडला. त्याला हे पटलं नाही, पण तो शांत राहिला. मग तो माणूस म्हणाला, "चल, आता तुझी आजी शोधूया." दोघंही उठले. रामूने आपली रिकामी पिशवी खांद्यावर टाकली. ते गर्दीतून चालू लागले, लोकांना विचारत, "तुम्ही एक म्हातारी बाई पाहिली का? माझी आजी हरवली आहे. ती अशी दिसते - पांढरी साडी, डोक्यावर पदर, आणि हातात काठी." पण गर्दी इतकी होती की कोणालाही काही आठवत नव्हतं. रामू चालून चालून थकला होता, पण त्याला आनंद होता की त्याच्यासोबत कोणीतरी आहे. चालता चालता रामूने विचारलं, "तुम्ही कुठे राहता? काय करता?" तो माणूस म्हणाला, "माझं नाव पंढरीनाथ. मी पंढरपूरचाच आहे. माझं एक छोटसं दुकान आहे. पण माझी बायको माझ्यावर रागावली आहे, कारण मी तिला वेळ देत नाही. ती म्हणते की मी फक्त दुकानातच बसतो." "मग तुम्ही तिला कसं मनवाल?" रामूने उत्सुकतेने विचारलं. "मी तिला सांगणार आहे की आता मी तिच्यासोबत जास्त वेळ घालवेन. आणि तिला इथे घेऊन आलो आहे, कारण तिला विठ्ठलाचं दर्शन घ्यायचं होतं," पंढरीनाथ म्हणाला. रामूला ते ऐकून आनंद झाला. तो म्हणाला, "मग तुम्ही कधीतरी आमच्या गावी या. आमची आई खूप मस्त स्वयंपाक करते. ती तुमच्यासाठी खास जेवण बनवेल." "नक्कीच येईन," पंढरीनाथ हसत म्हणाला, "पण आधी मला माझ्या बायकोला मनवायचं आहे." रामूला पंढरीनाथ आता खूप आवडला होता.

त्याने हसत विचारलं, "मी तुम्हाला पांडू काका म्हणू का?" पंढरीनाथने हसत हसत म्हटलं, "हो हो, मला पांडू काका म्हणलं तरी चालेल." त्याचे हे शब्द ऐकून रामूच्या मनात एक वेगळीच आनंदाची लहर पसरली. त्याच्या चेहऱ्यावर हास्य फुललं, आणि तो मनातून खूप खूश झाला. तेवढ्यात त्याच्या नजरेस एका मोठ्या वडाच्या झाडाखाली त्याची आजी बसलेली दिसली. ती एकटीच होती, रडत होती, आणि तिच्या चेहऱ्यावर काळजीचे ढग दाटलेले दिसत होते. रामूने क्षणाचाही विचार न करता सर्व काही विसरून धावतच आजीकडे गेलं. त्याने आजीला घट्ट मिठी मारली, आणि आजीनेही त्याला आपल्या कुशीत घेतलं. तिच्या डोळ्यातून अश्रू वाहत होते, पण आता ते आनंदाचे अश्रू होते. "रामू, माझ्या पोरा, तू कुठे गेला होतास? मी तुला सगळीकडे शोधलं, पण कुठेच दिसला नाहीस," आजी म्हणाली. तिचा आवाज कापरा होता, आणि ती बोलताना थरथरत होती. "आजी, मी इथेच होतो. मला एक माणूस भेटला, त्याने मला नदीच्या काठावरून हिथपर्यंत आणलं," रामूने शांतपणे उत्तर दिलं.

तो बोलताना त्याच्या डोळ्यात एक विश्वास दिसत होता. आजीने आजूबाजूला पाहिलं, पण तिथे कोणीही दिसलं नाही. "कोण होता तो माणूस? आता कुठे आहे तो?" तिने उत्सुकतेने विचारलं. "तो इथेच होता, आजी. त्याने मला नदीच्या काठावरून हात धरून इथपर्यंत आणलं," रामू म्हणाला आणि मागे वळून पाहिलं. पण पंढरीनाथ कुठेच दिसला नाही. रामूच्या चेहऱ्यावर आश्चर्य दिसलं. "आजी, तो कुठे गेला असेल? तो तर माझ्यासोबतच होता," त्याने गोंधळून विचारलं. आजीने रामूच्या डोळ्यात पाहिलं. तिच्या अनुभवी नजरेने काहीतरी ओळखलं. तिने मंदिराच्या दिशेने हात जोडले आणि डोळे मिटून नमस्कार केला. तिच्या मनात विचार आला, "भल्या भल्या संतांना जे दर्शन मिळत नाही, ते तू पांडुरंगा, माझ्या या लहानग्या रामूला दिलंस. यातच माझं भाग्य आहे." ती मनातल्या मनात बोलली आणि देवाचा आशीर्वाद घेऊन रामूचा हात धरून गावाकडे निघाली.

रस्त्यात चालताना रामूच्या मनात विचारांचं काहूर माजलं होतं. तो आजीला म्हणाला, "आजी, तो माणूस खरंच कुठे गेला असेल? मला त्याला धन्यवाद द्यायचे होते. त्याने मला खूप मदत केली." आजी हलकेच हसली आणि म्हणाली, "रामू, कदाचित तो आपलं काम संपवून निघून गेला असेल. पण तू त्याच्यासाठी मनातून प्रार्थना कर. देव त्याला सुखात ठेवेल, आणि तुझी ही भावना त्याच्यापर्यंत पोहोचेल." रामूने मान हलवली आणि म्हणाला, "हो, आजी. मी रोज त्याच्यासाठी प्रार्थना करेन. त्याचं नाव पंढरीनाथ होतं, पण त्याने मला पांडू काका म्हणायला सांगितलं." आजी पुन्हा हसली आणि म्हणाली, "मग तू त्याला पांडू काका म्हणूनच हाक मार. जो कोणी असो, त्याने माझ्या रामूची काळजी घेतली, यासाठी मी त्याची आभारी आहे." घरी पोहोचल्यावर रामूने आपल्या आई-वडिलांना सगळी हकीकत सांगितली. तो बोलत होता तेव्हा त्याच्या डोळ्यात एक वेगळाच चमक दिसत होती. त्याचे वडील म्हणाले, "रामू, तू खूप भाग्यवान आहेस. तुला असा माणूस भेटला, ज्याने तुला वेळेवर मदत केली. मला वाटतं, तो देवानेच पाठवलेला कोणी तरी खास माणूस होता." आईनेही त्याला मिठी मारली आणि डोळ्यात पाणी आणून म्हणाली, "रामू, आता कधीही एकटा कुठे जाऊ नकोस. मला तुझी खूप काळजी वाटली होती." रामूने होकारार्थी मान हलवली आणि म्हणाला, "नाही आई, मी आता कधीच एकटा जाणार नाही. पण तो पांडू काका खरंच चांगला माणूस होता. मला त्याची आठवण कायम राहील." त्या रात्री रामू झोपला तेव्हा त्याच्या मनात पंढरीनाथची आकृती तरळत होती. तो विचार करत होता, "तो माणूस खरंच कोण होता? तो अचानक कुठे गेला?" पण त्याला या प्रश्नांचं उत्तर मिळालं नाही. तरीही त्याच्या मनात एक विश्वास दृढ झाला होता की देव आपल्या भक्तांची काळजी घेतो, मग तो कोणत्याही रूपात का असेना.

काही वर्षानंतर, रामू मोठा झाला. तो एक यशस्वी शेतकरी बनला आणि गावात त्याचं नाव झालं. त्याने आपल्या मेहनतीने गावात एक छोटंसं विठ्ठलाचं मंदिर बांधलं. दररोज सकाळी तो तिथे जाऊन पूजा करायचा. त्याच्या प्रार्थनेत नेहमी पंढरीनाथसाठी एक खास जागा असायची. तो म्हणायचा, "पांडू काका, तू कोण होता हे मला माहीत नाही, पण तुझ्यामुळे मला माझी आजी परत मिळाली. तुझ्यासाठी मी ही पूजा करतो."

गावातल्या लोकांना जेव्हा ही कहाणी कळली, तेव्हा तेही रामूच्या भक्तीला दाद द्यायचे. काही जण म्हणायचे, "रामूला खरंच पांडुरंगाचं दर्शन झालं असावं." तर काही जण म्हणायचे, "तो कोणी तरी देवदूतच असावा."

रामू मात्र या सगळ्यावर फक्त हसायचा आणि म्हणायचा, "मला माहीत नाही तो कोण होता, पण त्याने मला शिकवलं की विश्वास आणि भक्ती असली की माणूस कधीच एकटा नसतो."

अशा प्रकारे, रामूच्या आयुष्यात घडलेली ती घटना त्याच्या जीवनाचा अविभाज्य भाग बनली. त्या एका अनुभवाने त्याला आयुष्यभर प्रेरणा दिली. तो नेहमी म्हणायचा, "देव आपल्यासोबत असतो, कधी प्रत्यक्ष तर कधी अप्रत्यक्ष. फक्त त्याच्यावर विश्वास ठेवायचा." आणि हाच संदेश त्याने आपल्या पुढच्या पिढीला दिला.

—

Akshay Jadhav

If you enjoyed this story, feel free to share it.